
Aleksandar Momčilović

Povezanost uslova života i smrtnosti u opštini Velika Plana u periodu od 1882. do 1912. godine

---

Rad se bavi analizom podataka iz matičnih knjiga umrlih u periodu od 1882. do 1912. godine, na teritoriji opštine Velika Plana, s ciljem da se ispita veza između uslova života i smrtnosti u kontekstu vremena i teritorije. Dobijeni rezultati diskutovani su koristeći medicinsku i istoriografsku literaturu. Utvrđeno je da su generalno loši uslovi života i opšta neprosvećenost doprinikli velikoj smrtnosti, pogotovu dece, kod pripadnika svih društvenih grupa. Međutim, smrtnost pripadnika zemljoradničke grupe zanimanja u većoj je meri izazvana lošim uslovima života.

Uvod

Početak XX veka usko političko usmerenje akademske istorije je bilo predmet rasprave samih istoričara koji su zahtevali širi pristup. Osnovna podela istorije na političku, ekonomsku i društvenu odgovara priznatim oblastima mišljenja i ponašanja, ali istoričari koji se specijalizuju za samo jednu granu u opasnosti su da u svom objašnjenju istorijskih promena previše važnosti daju jednoj vrsti činilaca. U istorijskom istraživanju postoje valjani razlozi da se izbegne tematska specijalizacija i uvede interdisciplinarni pristup (Toš 2008: 156-171). Ovakav pristup oslobađa od hronološkog nabiranja izvora i događaja, i koristi ih kao tačke-poveznice, pomoću kojih promatra nove koncepte. Izbegava posmatranje istorije samo kroz prizmu jedne klase ili, ako se to dovede do krajnosti, jedne osobe. Situacija se, kroz ovaj pristup, gleda uvek iz novog vidokruga, da bi se uočili novi problemi (Ferro *et al.* 2013: 5). Kako bi krajnji cilj istoričara trebalo da bude razumevanje ljudskog života u celosti, savladavanje svih izvora i ostvarivanje potpune integracije teme može se ostvariti suženjem geografske granice istraživanja. Od trenutka pomeranja naglaska sa značajnih pojedinaca na masu, ozbiljnijim izučavanjem istorije čitavih zajednica, kvantitativna istorija sve više dobija na značaju (Toš 2008: 172-294).

Ovaj rad predstavlja pokušaj da se ostvari spoj narativnog karaktera istorijske nauke i serijalnih izvora nekarakterističnih za nju. Cilj istraživanja bio je da se ispita moguća povezanost između smrtnosti i uslova života u

---

Aleksandar Momčilović (1997), Velika Plana, Petra Bojovića 14, učenik 3. razreda Gimnazije u Velikoj Plani

MENTORI:

Dunja Poleti, Institut za sociološka istraživanja, Beograd

Dejan Aleksić, Medicinski fakultet Univerziteta u Kragujevcu

Dušan Marković, ISP

Velikoj Plani u periodu od 1882. do 1912. godine. Koristeći se metodologijom istorijske nauke, kao i saznanjima medicine, autor je pokušao da na osnovu raspoloživih podataka o smrtnosti stanovništva objasni i prikaže uslove života jedne lokalne zajednice u datom periodu.

Istraživanje je, na osnovu podataka iz literature (Dimitrijević 2010), započeto pod pretpostavkom da su u odnosu na pripadnike zemljoradničke grupe ljudi iz ostalih grupa zanimanja umirali u kasnijem životnom dobu i u manjoj meri od bolesti izazvanih lošim uslovima života.

Vremenski i prostorni kontekst

U neposrednoj blizini sela Radovanja, na oko 3 km istočno od Radovanjskog luga, i na oko 7 km od Velike Plane, nalazi se crkva Pokajnica, u dokumentima zvanično zapisivana kao Hram Svetog Nikole. Ova crkva je tokom XIX veka služila kao zajednički hram Starom i Novom Adžibegovcu (danas Staro i Novo Selo), Rakincu, Radovanju, Baničini, a kao glavna crkva za Veliku Planu sve do 1951. godine. U Hramu svetog Nikole vođene su matične knjige rođenih, venčanih i umrlih od 1837. godine (Ivanović 2012: 63-65).

Matične knjige umrlih za opštinu Velika Plana u periodu od 1882. do 1912. godine, vođene u pomenutom hramu, su najpre analizirane statistički, a zatim su dobijeni rezultati diskutovani u skladu sa medicinskom i istoriografskom literaturom. Ovaj vremenski period uzet je zato što su ranije vođene matične knjige lošije očuvane, pisane su nereformisanim pismom i nisu imale stalni broj polja za popunjavanje podataka o preminulima, ali i zbog toga što mu granice postavljaju dva značajna istorijska događaja, proglašenje Kneževine Srbije za kraljevinu i početak Balkanskih ratova.

Korišćene matične knjige deo su fonda crkvenih knjiga Istorijskog arhiva „Veroslava Veljašević” u Smederevskoj Palanci. Analiza je obuhvatila 2186 upisanih preminulih osoba, u programu IBM SPSS Statistics 19.0, na osnovu obrazaca koji se za svakog preminulog pojedinca sastoje od 14 polja: zanimanje, pol, mesto smrti, datum smrti, doba dana u kojem je preminuli umro, datum sahrane, mesto sahrane, mesto rođenja, mesto stanovanja, starost, bračno stanje, uzrok smrti, zanimanje roditelja (ako je dete u pitanju), ime sveštenika koji je izvršio opelo, a poslednje polje prikazuje da li se umrli ispovedio i/ili pričestio. Umrli čije mesto stanovanja nije bilo Velika Plana izostavljeni su iz analize, a tu spadaju oni koji su poginuli na železnici, koji su se iz nekog razloga zatekli u Velikoj Plani, kao i oni koji su u obrađivanju matičnu knjigu zapisivani zbog blizine crkve Pokajnice njihovom mestu boravka.

Opelo i upisivanje u matičnu knjigu vršili su sveštenici Hrama svetog Nikole Miloš Sretenović i Dragomir Stojanović. Prvi po svršetku osnovne škole stupa u Bogosloviju, koju završava odličnim uspehom. Posle kratkog učiteljavanja i đakonovanja 1848. godine biva rukopoložen za sveštenika, a od 1861. preuzima velikoplanjansku parohiju, u kojoj služi narednih 36 godina. O drugom svešteniku, Dragomiru Stojanoviću, nije sačuvano mnogo biografskih podataka. Zna se da je iz svešteničke porodice, da je sa

zvanjem đakona bio pisar Beogradskog duhovnog suda, da je sveštencički čin dobio 1894. godine, a tri godine kasnije biva postavljen za velikoplanjanskog paroha, gde ostaje do 1930. godine (Ivanović 2012: 73-76).

Njih dvojica su, u periodu kojim se ovaj rad bavi, na teritoriji opštine Velika Plana opojali i u matičnu knjigu upisali 2139 osoba. U taj broj ne ulaze opela koja su izvršili zamenici u slučaju njihovog odsustva, kao ni opela viđenijih ljudi, koja je izvršavalo više sveštenika.

Još od vremena Prvog i Drugog srpskog ustanka, pa do kraja XIX veka, narod se u ovim krajevima pretežno bavio stočarstvom i zemljoradnjom. Trgovinom stoke su se uglavnom bavili privilegovani ljudi – u čitavom pomoravskom kraju postojalo je malo trgovačkih dućana, zanatskih radnji i mehana. Zemlja se obrađivala primitivno, drvenim plugovima, skoro do početka XX veka. O ubrzanom raslojavanju porodičnih zadruga u drugoj polovini XIX veka, usled ekonomskog, političkog i društvenog razvoja, svedoči i činjenica da su u ovom srezu nakon Prvog svetskog rata one potpuno iščezle (Perić 1986: 48-57).

Velika Plana bila je na raskršću puteva; pruga Beograd-Niš svečano je u upotrebu puštena 1884. godine, a dve godine kasnije proradila je i pruga Velika Plana-Smederevo. Između 1878. i 1880. godine biva renoviran put Beograd-Aleksinac, a u to vreme proradila je i kolska (diližanska) pošta i u Velikoj Plani (Perić 1986: 57).

U poslednjoj deceniji XIX veka, skoro u isto vreme, otvaraju se dve klanice, od strane industrijalaca iz Nemačke i Austrije. Obe klanice radile su intenzivno i svoje proizvode izvozile. Međutim, trgovina uglavnom nije bila razvijena, razmena robe za novac obavljana je uglavnom na pijacama, i to u malim količinama. Za razliku od trgovine, zanati su u ovom kraju bili razvijani od doba kneza Miloša – u svim selima oko Velike Plane bilo je na desetine zanatskih radnji (Perić 1986: 96-100).

Tokom XIX veka u Evropi je vladalo mišljenje da se evropske higijenske i kulturne granice poklapaju sa istočnom granicom Austrougarske. Iako opterećeno predrasudama, ovo mišljenje nije bilo daleko od istine. Naime, tradicija zajedničkog življenja znatno je doprinela nehigijenskom ponašanju seoskog stanovništva u Srbiji. Njihova svakodnevnica bila je usko vezana za solarni ciklus, vegetaciju, potrebe domaćih životinja, te je malo vremena ostavljano održavanju lične higijene, a korišćenje iste posude za jelo, zajednička kašika i testija za vodu bilo je uobičajena stvar. Dodatni problem higijeni bio je i nedostatak čiste tekuće vode, pitanje čistog rublja, pranje sudova i postelje uvek je ostavljano po strani, te je opasnost od zaraze vrebala sa svih strana (Stolić i Makuljević 2006: 359-384).

Prosečan srpski seljak krajem XIX veka boravio je sa svim ukućanima u jednoj, loše održavanoj prostoriji, a noćivao u drugoj prostoriji koja nije bila zagrevavana. U zagrejanoj centralnoj prostoriji spavala su deca i ponekad starije osobe, pa su iz dobro ugrejane sobe bosonogi izlazili napolje nužde radi. Međutim, leto je godišnje doba kad srpski seljak živi napolju, na čistom vazduhu, i ceo svoj organizam „osveži”. Ipak, sveža voda bila je problem tokom čitave godine – i tamo gde je nje bilo izvor nije održavan, a na njemu je prano i prljavo rublje. Loše oblačenje je, takođe, bilo jedan od

velikih problema, a dr Lazar Dimitrijević duhovito primećuje: „Nije istina da je pet šestina našeg naroda ‘bezgaćnik’, no je nesreća što baš samo gaće ima”, a opis uslova sumira sledećom rečenicom: „Naš narod propada najviše od rđavog odela, a zatim od rđavog stana, to ga dvoje istih ubija, a rđave vode upropašćuju ga u obliku epidemije.” (Dimitrijević 2010: 40).

Rad zvanične, naučne, medicine ometali su dugotrajan uporedni život narodne medicine, ali i u narodu ukorenjena tradicionalna shvatanja o zdravlju i bolestima. Shvatanje bolesti u srpskoj narodnoj medicini predstavlja sintezu magijskog i empirijskog iskustva. U narodu se verovalo da bolesti mogu da izazovu meteorološke prilike, ali i natprirodne sile ili bića, pa su se tako, najčešće, polna nemoć i neplodnost, dečija bolest, pripisivali bacanju čini i urocima. Iako srpskim seljacima nije bila strana ni fiziološka koncepcija bolesti, njen nastanak češće je pripisivan delovanju natprirodnih bića, poput demona, volentira, duhova, boga, ali i raznih hrišćanskih svetaca (Pavlović 1999: 96-98).

Rezultati i diskusija

Preminule osobe koje su živele u zemljičkim porodicama (zemljičnici i njihova deca) čine najveći deo, čak 85%, svih preminulih u periodu od 1882. do 1912. godine.

Od ukupno 2186 zapisanih u matičnu knjigu umrlih, oko 38% čine uzroci koji nisu mogli biti direktno povezani sa uslovima života – u tu kategoriju spadaju neprecizno određeni, poput onih upisanih kao: „od prirodne smrti”, „od dužeg bolovanja”. Oni čine 41% uzroka smrti svih preminulih u zemljičkim porodicama, a taj je procenat za ostale društvene grupe znatno niži, oko 24%. Međutim, iako je najveći procenat ljudi u svim starosnim i klasnim kategorijama zaveden upravo pod neki od ova dva uzroka, može se pretpostaviti da je ovaj procenat bio mnogo manji, ali da su sveštenici jedan deo ljudi zapisivali iz neznanja, jer je za određivanje tačne dijagnoze bilo potrebno medicinsko obrazovanje, koje oni nisu imali.

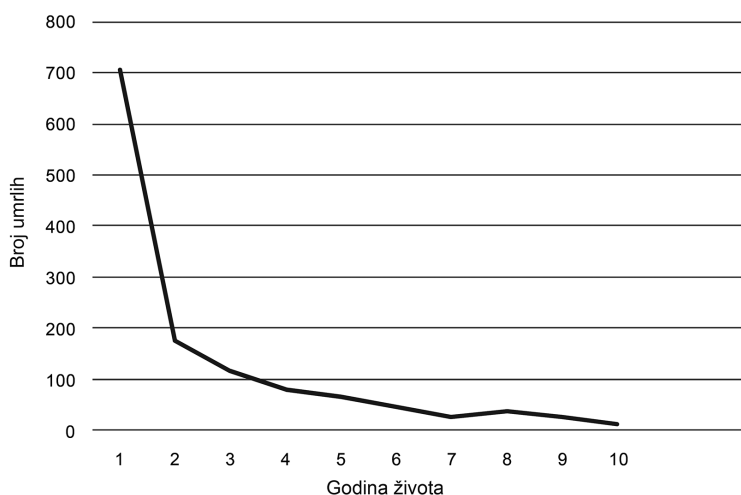
Uzevši u obzir da zemljičnici, ali i zemljička deca, čine najveći procenat preminulih, otvorena je mogućnost da su sveštenici obraćali manje pažnje pri upisivanju njenih pripadnika u knjigu umrlih, kao i da su im te informacije neretko bile nedostupne.

Deca

Što se starosne dobi tiče, najveći procenat (64%) preminulih čine deca svih klasa. Podeljena po zanimanju njihovih porodica, deca zemljičnika čine 64% umrlih pripadnika porodica zemljičke grupe zanimanja, a u slučaju pripadnika ostalih grupa zanimanja, deca čine 66% preminulih.

U prvom mesecu umire 16% dece, a taj procenat do kraja prve godine života dostiže 50% (slika 1). Smrtnost dece mnogo je veća u zemljičkim porodicama, tako deca umrla u prvoj godini čine čak 34% svih umrlih zemljičnika, a kod pripadnika porodica koje su se bavile ostalim zanimanjima taj udeo iznosi 19%. Uzrok tome mogli bi da budu loši

higijenski uslovi u kojima su se žene zemljoradnika porađale, ali i lošiji uslovi života koji detetu nisu omogućavali razvoj u prvim mesecima. U prilog tome govori i svedočenje i dr Lazara Dimitrijevića, koji kaže da je bilo uobičajeno da se porođaj seljanke izvršava u neprovetrenim i ne-higijenskim prostorijama, na prljavoj i staroj posteljini, kako se nova ne bi uništila, kao i da su porodilje bile oblačene u najstariju i najprljaviju odeću (Dimitrijević 2010: 35-36).

Slika 1.
Smrtnost dece u prvih deset godina života (podaci za celu populaciju)

Figure 1.
Mortality of children in first ten years of life (entire population)

Ovo svedočenje govori i u prilog dobijenim rezultatima u vezi sa smrću pri porođaju, koji kažu da zemljoradnice čine 93% preminulih porodilja. Preminule porodilje iz nezemljoradničkih porodica čine zanemarljiv procenat umrlih odraslih osoba iz tih porodica. Ne može se sa sigurnošću reći u kolikoj meri su uslovi života uticali na ovakvo stanje, međutim njihov uticaj je nesumnjiv.

Dimitrijević takođe svedoči o neprosvećenosti i neznanju pri odgajanju deteta: „Kad seljače dostigne šestu godinu, već ima izgleda da će dočekati i dvadesetu – do šeste najviše ispropada” (Dimitrijević 2010: 38).

Kao uzrok smrti najvećeg procenta zemljoradničke dece, čak 35%, zapisana je prirodna smrt, koja je uzrok smrti 24% dece iz ostalih grupa. Iako se na osnovu svešteničkih zapisa u matičnoj knjizi umrlih ne može zaključiti šta se tačno podrazumeva pod prirodnom smrću, može se pretpostaviti da se pod njom podrazumevaju uzroci koji su u manjoj meri fizički izraženi, ili nedostatak simptoma njima prepoznatljivih i poznatih bolesti.

Pod uzrok smrti „slaborođenost” zavedeno je 10% zemljoradničke dece i 9% dece iz ostalih grupa zanimanja. Pošto se ne može se tačno znati šta se pod ovim pojmom podrazumeva, preostaje nam mogućnost pretpostavke da su ovim, poput onih upisanih pod „prirodno”, objašnjavali smrtne slučajeve za koje nisu mogli sa sigurnošću odrediti njihov uzrok, pre svega zbog nedostatka medicinskog obrazovanja.

Obavezna vakcinacija dece serumom protiv velikih boginja sprovedena je u Srbiji od sredine XIX veka, a roditeljima koji svoju decu prikrju

od vakcinacije „Policajni zakonik” pretio je znatnom novčanom kaznom (Stolić i Makuljević 2006: 361). Međutim, i pored toga u Velikoj Plani u periodu od 1882. do 1912. godine boginje su uzrok smrti oko 11% dece koja su živela u zemljoradničkim porodicama, a oko 5% dece iz ostalih porodica. Inače, veliku većinu umrlih od boginja, čak 90%, čine zemljoradnici. Bez pristupa spisku kažnjenih roditelja ne može se sa sigurnošću reći da li su porodice koje ulaze u gore pomenut procenat izbegle vakcinaciju, ali su dobijeni rezultati više nego indikativni. Ova činjenica se može pripisati opštoj neprosvećenosti i nepoverenju prema zvaničnoj medicini, koja je bila izraženija kod zemljoradničkog stanovništva.

Kašalj i zapaljenje pluća čine drugi najmasovniji uzrok smrti, od kojih je preminulo po 14% dece svih klasa. Kod ovih uzroka ne postoji nikakva razlika između pripadnika različitih grupa.

Od difterije umire 7% dece iz zemljoradničkih porodica, a 6% dece iz porodica koje su se bavile nekim drugim poslovima. Interesantno je pomenuti, kada je zapisivanje u matičnu knjigu u pitanju, da su sveštenici Miloš Sretenović i Dragomir Stojanović najčešće koristili različite nazive za ovu bolest, tako je prvi ovu bolest uglavnom zapisivao kao gušobolju, a drugi kao difteriju.

Od srdobolje (dizenterija) umire 2% zemljoradničke dece, a 4% dece iz porodica koji se nisu bavile zemljoradnjom.

Kako su difterija i dizenterija zarazne bolesti, ne čude dobijeni rezultati u vezi s njima, jer su pripadnici obe grupe zanimanja bili svakodnevicom, teritorijom na kojoj su boravili, ali i zajedničkim izvorima vode, vezani jedni za druge, te je prenošenje bolesti time bilo znatno olakšano. U ovim slučajevima su opšti uslovi života najverovatnije imali veći uticaj, nego razlika u uslovima života između klasa. Sa razlogom se može pretpostaviti da su se prenosive bolesti brže širile među pripadnicima ostalih grupa zanimanja, jer su ona pretežno zahtevala veću meru socijalne interakcije.

Od nasilne smrti umrlo je 3% dece iz zemljoradničkih porodica, a 4% dece čiji roditelji se nisu bavili zemljoradnjom. Ni u slučajevima nasilne smrti, poput smrtnih slučajeva izazvanih kašljem i zapaljenjem pluća, ne može se uočiti značajna razlika između klasa.

Tuberkulozu je kao posebnu bolest konstatovao Robert Koh, otkrivši 1882. godine bacil tuberkuloze (Stanojević 1962: 198). Od nje su, kada su deca u pitanju, uglavnom umirala ona iz porodica koje se nisu bavile zemljoradnjom, 5% njih, dok u zemljoradničkim porodicama od nje nije preminuo značajniji procenat. Kada je šarlah u pitanju, situacija je obrnuta, od njega umire oko 5% dece iz zemljoradničkih porodica, ali ne zauzima primetan procenat uzroka smrti dece iz porodica koje su se bavile drugim poslovima.

Odrasli

Kao uzrok najvećeg dela, čak 50%, odraslih preminulih zemljoradnika upisana je prirodna smrt, koja je najčešći uzrok smrti odraslih preminulih osoba iz ostalih grupa zanimanja, ali sa mnogo nižim procentom, oko 25%.

Od staračke iznurenosti umire zanemarljiv procenat odraslih umrlih osoba koje se nisu bavile zemljoradničkom grupom zanimanja, ali 4% odraslih zemljoradnika.

Drugi najčešći uzrok smrti kod odraslih zemljoradnika jesu kašalj i zapaljenje pluća, od kojih umire 10%, dok je kod odraslih preminulih iz ostalih grupa zanimanja taj broj 13%. Uzroci nastanka ovih bolesti kod odraslih preminulih mogu biti mnogobrojniji nego kod dece. Tako, ovde ne bismo smeli zaboraviti uticaj narodne medicine. Od polovine XIX veka u narodu je bio veoma rasprostranjen metod lečenja sifilisa pri kojem se najčešće upotrebljava „odoka” odmerena količina žive. Proces lečenja odvijao se, najčešće, kađenjem živinom parom, što je izazivalo plućna oboljenja (Lalević-Vasić 2012: 46). Imajući u vidu da je sifilis bio veoma rasprostranjen u to vreme, a da je u Velikoj Plani zabeležen samo jedan smrtni slučaj od te bolesti u periodu od 1882. do 1912. godine, s razlogom možemo pretpostaviti da u navedeni procenat smrti od plućnih oboljenja ulaze i oboleli od sifilisa.

Tuberkuloza je uzrok smrti 7% odraslih zemljoradnika, a 12% koji se zemljoradnjom nisu bavili. Tifus je zanemarljiv uzrok smrti kada su odrasli zemljoradnici u pitanju, međutim od njega je umrlo 7% ostalih. Uzrok ovakvih rezultata moglo bi biti provođenje velikog dela vremena u zatvorenim prostorijama; ovde bi se mogli pridodati i uslovi rada, koji su, takođe, uglavnom bili vezivani za zatvoreni prostor.

Uzrok ovakvih rezultata za pomenute bolesti mogle bi biti loše higijenske navike celokupnog stanovništva, a odsustvo tifusa u značajnijem procentu kod zemljoradnika mogao bi se objasniti njihovim velikim provođenjem vremena izvan zatvorenog prostora, na svežem vazduhu, imajući u vidu njihovu zavisnost od solarnog ciklusa, ali i mogućom manjom socijalnom interakcijom.

Odnos između odraslih zemljoradnika i odraslih pripadnika ostalih grupa sličan je kod uzroka zapisanih kao „kap” i „šlog”. Od prvog je preminulo 6% ostalih, a 2% zemljoradnika, dok je šlog upisan kao uzrok smrti 8% odraslih nezemljoradnika i 3% zemljoradnika. Uzrok ovakvih podataka mogu biti neadekvatnija ishrana kod pripadnika ostalih grupa zanimanja, ali i veća zloupotreba alkoholnih pića i duvana.

Katar u stomaku (zapaljenje želudačne sluzokože) i zapaljenje creva su uzrok smrti 3% odraslih zemljoradnika i 4% ostalih odraslih.

Bilo je i specifičnih slučajeva, o čemu govori opis smrti 67- godišnje udovice Stanice Živojinović iz Velike Plane koja se dogodila u noći između 27. i 28. novembra 1906. godine: „U ataru oštine Veliko Orašje, od prekomernog pića rakije udavila se u jaruzi jaseničkoj.” Međutim, nije zanemarljiv procenat onih koji su umrli nasilnom smrću – među odraslim zemljoradnicima taj udeo dostiže 7% u okviru grupe zanimanja, dok je nasilna smrt bila uzrok 6% odraslih osoba koji se njome nisu bavili. Ipak, u rezultatima na primeru nasilne smrti se ne može pronaći značajna razlika između društvenih grupa.

Završna razmatranja

U Velikoj Plani u periodu od 1882. do 1912. godine nije postojala strogo iscertana razlika u uslovima života između klasa. Kako je stanovništvo na posmatranoj teritoriji u posmatranom periodu bilo pretežno zemljoradničko (pa 85% preminulih čine upravo osobe iz zemljoradničkih porodica, dok ostalih 15% procenata čine osobe iz porodica koje su se bavile ostalim poslovima), ne može se uočiti strogo diferencirana razlika između klasa. Povezanošću jednih s drugima, svakodnevnim funkcionisanjem, korišćenjem zajedničkih izvora vode i namirnica istog ili sličnog porekla, olakšavali su širenje zaraznih i infektivnih bolesti. Generalno loši uslovi života i opšta neprosvećenost i doprinosili su velikoj smrtnosti, pogotovu kod dece, i kod zemljoradnika i kod ostalih grupa. Međutim, i pored toga, nesumnjivo je da se povezanost između smrtnosti i uslova života seljaka može uočiti.

Naime, smrtnost uzrokovana lošim uslovima života zastupljenija je kod pripadnika zemljoradničke grupe zanimanja. Primera radi, smrtnost dece mnogo je veća u zemljoradničkim porodicama, tako deca umrla u prvoj godini čine čak 34% svih umrlih zemljoradnika, a kod pripadnika porodica koje su se bavile ostalim zanimanjima taj udeo iznosi 19%. Uzrok tome mogli bi da budu loši higijenski uslovi u kojima su se žene zemljoradnika porađale, ali i lošiji uslovi života koji detetu nisu omogućavali razvoj u prvim mesecima. Ovome bi trebalo dodati podatak da zemljoradnice čine 93% preminulih porodilja, kao i činjenicu da veliku većinu umrlih od boginja, čak 90%, čine pripadnici zemljoradničke grupe zanimanja.

Iako se dobijeni rezultati u velikoj meri podudaraju sa podacima pronađenim u literaturi, ovaj rad nije uspeo da istraži temu u potpunosti. Stepen povezanosti između smrtnosti i uslova života nije ispitan u potpunosti, što bi moglo da bude tema novog istraživanja, koje bi uključivalo nove istorijske izvore, poput matičnih knjiga rođenih, ali i njihovu opširniju i detaljniju analizu.

Zahvalnost. Želeo bih da se zahvalim svim zaposlenima u Istorijskom arhivu „Veroslava Veljašević” u Smederevskoj Palanci, na pristupu matičnim knjigama umrlih, usmeravanju pri radu sa arhivskom građom i pružanju sve neophodne profesionalne pomoći.

Izvori

Istorijski arhiv „Veroslava Veljašević” S. Palanka, crkvene knjige:
Matične knjiga umrlih „Hram Sv. Nikole”, 16 i 17.

Literatura

Dimitrijević L. 2010. *Kako živi naš narod*. Beograd: Infinitas

Ferro M., Brandolica T., Lovrić M., Šimetin Šegvić F. 2013. *Slika u povijesti, povijest u slici: „pokretna” historija*. Zagreb:

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za
komparativnohistorijske i interkulturalne studije i FF press

- Ivanović D. 2012. Crkva u Velikoj Plani. *Sabornost: teološki godišnjak*, **6**: 63.
- Lalević-Vasić B. 2012. Quackery in the treatment of syphilis in Serbia. *Serbian Journal of Dermatology and Venereology*, **4** (1): 39.
- Pavlović M. 1999. Pojam bolesti u različitim medicinskim sistemima. *Glasnik etnografskog instituta SANU*, **48**: 95.
- Perić B. 1986. *Moravska svitanja: hronika opštine Velika Plana*. Velika Plana: Opštinski odbor SUBNOR-a Velika Plana
- Stanojević V. 1962. *Istorija medicine*. Beograd-Zagreb: Medicinska knjiga
- Stolić A., Makuljević N. 2006. *Privatni život kod Srba u devetnaestom veku*. Beograd: Clio
- Toš Dž. 2008. *U traganju za istorijom: ciljevi, metodi i novi pravci u proučavanju savremene istorije*. Beograd: Clio

---

Aleksandar Momčilović

Connection Between Living Conditions and Mortality in Velika Plana from 1882 to 1912

The project deals with the analysis of the information on the deceased on the territory of Velika Plana during the period of 1882 to 1912, with the goal of researching the connection between mortality rates and life conditions in regards to different occupations. The results, which were obtained from the general register office, are interpreted using data from medical literature and historiography.

The analysis showed that there is a connection between the mortality rates and life conditions at this time and on this territory. It was shown that generally poor living conditions and presumably ignorance are a more frequent cause of death in the deceased from agricultural families than in members of other occupations. This is true for both children and adults, and an especially striking difference is observed in women who died at childbirth, more than 90 percent of whom are of the agricultural profession

Future research could look into establishing potential correlations between mortality rates and occupations.

